– 398 с. (серія «Харківська школа»).
2. Архиєпископ Ігор Ісіченко. Церковне життя України епохи бароко / Архиєпископ Ігор Ісіченко // Українське бароко : Зб. наук. Праць : у 2 т. – Т. 1. – «Акта», 2004.
3. Вигодованець Н.І. Літературне Бароко Закарпаття: Літературознавчі статті / Наталія Вигодованець. – Ужгород : Ґражда, 2010. – 136 с.
4. Голубцов А. П. Из чтений по Церковной Археологии и Литургике / А. П. Голубцов. – М.: Сергиев посад, 1918.
5. Євангеліє учительноє, албо казаня на недэля... / Уклав Кирило Транквіліон Ставровецький.– Рохманів, 1619. *(Унів, 1696)*
6. Кримський С. Менталітет українського бароко / Сергій Кримський // Українське бароко : Зб. наук. Праць : у 2 т. – Т. 1. – «Акта», 2004.
7. Маслов С.И. / Маслов С. И.– Кирилл Транквиллион-Ставровецкий и его литературная деятельность: Опыт историко-литературной монографии.– К.: Наукова думка, 1984.
8. Наливайко Д. Компаративістика й історія літератури. Українське бароко: типологія і специфіка / Дмитро Наливайко. – Наукове видавництво «Акта», 2008-2009. – 24 с. *(Серія «Університетські лекції»)*.
9. Сироїд Д. Різдвяні проповіді Кирила Транквіліона Ставровецького: досвід прочитання / Дарія Сироїд // Біля джерел українського бароко : Збірник наукових праць. [У надзаг.: Львівська медієвістика. – Вип. 3]. – Львів : Свічадо, 2010. – С. 178-188.
10. Ушкалов Л. Феномен української полемічної літератури / Леонід Ушкалов // Есеї про українське бароко. – Київ : Видавництво «Факт», 2006. – 281 с. *(Серія «Висока полиця»)*.
11. Чепіга І. П. Учительні євангелія як жанр ораторсько-проповідницького письменства / Чепіга І. // Мовознавство.– № 6.– 1995.
12. Чижевський Д. Українське літературне бароко: Вибр. праці з давньої літератури. / Чижевський Дмитро. – К.: Обереги, 2003.– 576 с.

Валентина МИРОНЮК

СИМВОЛІКА НАЗВ НОВЕЛ МАРКА ЧЕРЕМШИНИ

У статті розглянуто специфіку назв новел Марка Черемшини. Досліджено закодований зміст заголовка та його зв'язок з хронотопом.

Ключові слова: заголовок, символ, образ, хронотоп, новела, номінативна алюзія, авторська позиція.

В статье рассматривается специфика названий новелл Марка Черемшины. Исследовано закодированое содержание заглавия и его связь с хронотопом.

Ключевые слова: заглавие, символ, образ, хронотоп, новелла, номинативная аллюзия, авторская позиция.

In the article the peculiarities of the novels' titles by Mark Cheremshyna are represented. The encrypted content of the title and its connection with the chronotope is analyzed.

Key words: title, symbol, image, chronotope, innovation, nominative hint, the author's position.

Постановка наукової проблеми та її значення. Аналіз останніх досліджень із цієї проблеми.

Назва твору – це одиниця художнього тексту, за допомогою якої читач відкриває приховані можливості щодо розуміння або інтуїтивного осягнення авторського задуму, одиниця найвищого рівня, що стягує у себе всю позатекстову дійсність. Заголовку властиві свої закони організації часу, простору й ритму; як образ-символ пов'язує між собою різні сфери і виміри життя та мистецтва.

Символіку назв творів Марка Черемшини ще достатньо не вивчено. Між тим, розв'язання цієї проблеми має велике значення для розуміння художнього світу письменника, своєрідності поетики його новел. До вивчення питань поетики назви зверталося чимало дослідників: В. Фащенко, С. Єфремов, О. Білецький, Ф. Білецький, О. Веселовський, М. Бахтін, Д. Наливайко, Н. Кожина, В. Пронин, М.Ігнатенко та ін.

Метою дослідження є з'ясування символіки та алюзивності назв творів Марка Черемшини.

Виклад основного матеріалу. Новели Марка Черемшини незаперечно підтверджують ту думку, що у художньому тексті слово, наповнюючись художньою енергією, стає мікрообразом, підпорядковується не лише лінгвістичним закономірностям, а й законам поетики. Вивчення слова-образу є першим етапом дослідження твору. Існує цілий ряд проміжних ланок, які ведуть від слова-образу до твору як образної системи. Однією з них є назва твору. Вона концентрує у собі властивості окремого слова і вбирає у себе в узагальненому вигляді те, що згодом втілюється у всій художній системі.

Назва твору – органічна частина художньої структури, її дійовий елемент. Це перші сходинки, що ведуть у світ художнього твору, своєрідний ключ до нього. Принципово важливим є те, що назва відображає діалектику замкнутості й відкритості твору. Вона вирізняє текст з-поміж інших явищ культури і водночас

зв'язує його з ними, є свідченням своєрідності твору і його контекстуальних зв'язків зі світом історії та культури.

У Марка Черемшини назви новел завжди є способом вираження авторської позиції. Зазвичай, назви новел письменника багатозначні і вводять читача у широкий світ діалогу культур, роблять кожну новелу закінченим і, в той же час, відкритим для функціонування у безмежному просторі й часі цілим.

У Черемшиниій поетиці заголовків виявилися риси, властиві його художній манері загалом, як-от: глибина проникнення в психологію героїв, виняткова правдивість і відвертість у зображенні реалій життя, особлива гармонія змістоформи, економія художніх засобів. Якщо новела Марка Черемшини – це "світ у краплині води", то назва, перефразовуючи відоме визначення, – це та краплина, у якій одночасно віддзеркалюється і фокусується складний і багатогранний світ твору. Більшість назв новел однослівні. І це не випадковість, а результат прагнення новеліста говорити якомога стисліше і зрозуміліше, вкладаючи в кожне слово максимально конкретний, глибокий і художньо виважений зміст. "Вибрати найменше і найсуттєвіше, – на думку В. Проніна, – це мистецтво, від якого багато в чому залежить доля всього твору" [6, 209].

Центральне місце у назві художнього твору відводиться алюзіям (лат.allusio – натяк, дотеп, жарт), бо "заголовок художнього твору є найпершим алюзивно-фігуральним провозвісником характеру, напрямку оповіді, її змісту" [3, 4]. Щодо сигніфікативної (інформаційно-змістової) функції назв художніх творів Марка Черемшини, то основну роль тут відіграє психологічний аспект алюзій. З точки зору психолінгвістики заголовок повідомляє первинну інформацію ще до безпосереднього знайомства з текстом. Це стосується всіх творів новеліста.

Так, заголовок новели Марка Черемшини "Карби" лаконічний за формою і глибокий за змістом. Він виконує не тільки номінативну функцію, але і є активнодіючим чинником поетики цієї новели. Заголовок у письменника завжди є структурним елементом твору, обов'язковою функцією поетики художньої прози майстра слова, а тому заголовок розглядаємо різнопланово, що уможливлює чіткіше розуміння не лише проблематики твору, а й процесу характеротворення. Так, у семіотиці назва – первинний знак тексту, знак двоплановий, який одним боком повернутий до читача, відповідно іншим – до автора. Поліобразність заголовка розкриває для читача спектральні межі бачення й розуміння ідеї твору. Знаючи вміння письменника добирати назви до своїх творів, одразу виникає неоднозначне ставлення і сприйняття заголовка новели "Карби".

Спостереження над деякими виявами алюзій у новелі наштовхують на думку, що кожний натяк повинен мати префігуру (передумову). Наведені приклади алюзій є спонукою до асоціативного мислення, де імпліцитне (підтекстове, підводне) значення сказаного чи написаного набуває особливої ваги. Письменник не наслідує нікого й не імітує чуже джерело. Номінативна алюзія у нього має власну внутрішню будову, філософсько-психологічне підґрунтя якої веде до розуміння завуальованого ідейного змісту твору. Так, драматичні сценки й епізоди: внутрішня боротьба в душі головного героя та його монологи-роздуми і вчинки поступово підводять до усвідомлення глибинного соціального змісту проблем твору. Автор ніби запрошує читача: умійте читати. Відточуйте свій розум і думки, спрямовуйте всі свої зусилля на те, щоб відчути чужу душу. Бачити й читати не тільки текст, але й те, що поза ним.

"Карби" – назва оповідання автобіографічного характеру і першої збірки новеліста. На все життя у дитячому серці закарбовується людська кривда, і Марко Черемшина мав право запевнити свого читача, що ці карби "ніколи не загояться і не заростуть панським салом". Народні болі глибоко запали в душу письменника. Усі оповідання збірки пройняті сумним настроєм, у них багато плачу, скарги на кривдників. Гірко нарікає на своїх дітей старий Чюрей ("Дід"). Ставши зайвим ротом в сім'ї, він вкорочує собі віку. Тужить-голосить зведена паничем дівчина ("Зведениця"). Для неї залишився один вихід – "глибокого плеса шукати". Ридає над здохлою конячиною Чічкою бідний гуцул-коновкар ("Чічка") тощо.

У межах української естетичної думки початку XX століття слова "карби" і "карбувати" починають оформлюватись термінологічно для позначення певного типу художнього письма, характерного для жанру новели Василя Стефаника і Марка Черемшини. Про термінологічність свідчить тут і частота вживання, і власне літературознавчі акценти, про які виразно писав А. Музичка: "Отже, даючи назву "Карби", Черемшина не тільки зазначає, що буде говорити на теми, що сильно закарбувались у дитинстві, що потім чимраз більше карбувалися, не тільки дякує тим, що перші карбували добрі карби на його чутливому серці й пам'яті, але і тією формою, що теж сильно врізалася йому ще з дитинства, тобто формою голосіння, що так тепер надається при творчості зору та слуху, коротко кажучи при творчості імпресіоністичній" [5, 130].

Заголовок у Марка Черемшини запрограмований викликати у читача певні емоції, почуття, думки, алюзії. Цього прагне письменник, добиваючись змістовності й лаконічності в назвах своїх творів.

Назва оповідання "Село потерпає" прихована щодо конкретики дій сюжету, проте чітко виділяється тема твору: війна. Людина в її екстремальних умовах завжди знаходиться під прицілом гармат. Тому ідея ведення війни оголюється і не тільки підсвідомо, розмірковуючи над заголовком, але й зримо, що засвідчує власне текст твору: "Де руки робили, там град гранатів, де газдівка була, там земля тріснула.

Най село видить, най знає.

За третьою горою небо стогне. Земля йому гроби відобрала, його поріб'я кулями б'є…

Розступилися гори на два табори. Громами себе розсаджують, кременисті голови собі розбивають, ліси

на тріски розколюють, ізвори людьми рівняють” [4, 90].

Заголовки у Марка Черемшини класифікуємо за тематичною та ідейно-змістовою спрямованістю творів. Так, новели “Перші стріли”, “Поменник”, “Бодай їм путь пропала!”, “Зрадник”, “Після бою”, “Село вигибає” продовжують тему війни.

Назви творів Марка Черемшини поєднані невидимою лінією з колізією та конфліктом. Якщо простежити за сюжетом творів, то помітимо, що назви, або інші номінативні елементи (епіграфи, присвяти, вказівки на жанр тощо), суттєво впливають на сюжетотворення та композицію твору. Цікавим тут є психологічний компонент алюзії у підході до розкриття образу, його природи. Так, у новелі “Парасочка” назва та розділи твору композиційно взаємопов’язані так, що мимовільно вбачається інший, глибший, психологічно вмотивований підтекст.

Назва “Парасочка” попередньо налаштовує читача на асоціативність сприйняття прочитаного й почутого, що сприяє переосмисленню життєвого факту в художній через посередництво образу. Тому ця назва не про що інше як образ, а кожний образ у більшій чи меншій мірі має елемент натяковості. Асоціації (асоціативний ряд) – практично усвідомлена інформація про життєдіяльність людини – сприяють глибшому розумінню образу, викликавши із глибин пам’яті і досвіду знання про подібність (а значить типовість) шляху становлення особистості. Алюзії, що виникли від назви повісті, повністю підтверджуються після ознайомлення з текстом твору.

Перше ознайомлення з назвою новели “Бодай їм путь пропала!” викликає ряд думок щодо первинного значення цього словосполучення, а також змушує шукати в ній алюзію. Асоціації, що виникають під час цього мислительного процесу, висвітлюють лише негативний зміст натяку й готують грунт для наступного кроку – пізнання підтексту номінацій. Негативний підтекст твору набуває ще темнішого відтінку, коли знайомимося із композицією новели “Бодай їм путь пропала!”.

Зрозуміло, що заголовок новели „Бодай їм путь пропала” – форма закляття, свого роду пророкування зникнення. У художньому сюжеті новели, властиво, ця путь пов’язана з числом шість, бо саме шість возів налаштовано для дороги, у яку зібрались разом з військом Дзельманові доньки: “На подвір’ю Дзельманові доньки вже доглядають своєї праці, яку жовніри натерхали на шість возів” [4, 120]. Числова символіка тут ніби пророкує, що вози пропадуть, згинуть, як і те, що вони “справа рук диявола”, і тому “продзвенів селом проклін, як біль болючий, як жаль пекучий”.

Заголовок новели “Зарікайся мід-горівку пити!” ніби застерігає від необдуманих, марних зарікань. Гуцули вірили в магічну силу слова, яким можна було не тільки проклинати, заклинатися, але й відвертати закляття.

Назва твору “На боже” вказує на його смисловий “епіцентр”. Акція вдови – подання грошей на молитву (“на боже”) не за родичів, як це було прийнято, не за близьких, навіть не за сина, а за мало відому їй особу, котру називають цісарем, – становить суть проблеми, головне питання, на яке відповідає письменник своїм оповіданням. На перший погляд, вчинок вдови може видатися свідченням почуттів вірнопідданості, любові до цісаря. Насправді ж все виглядає інакше. Не з великої любові до “найяснішого цісаря”, а з великої любові до єдиного сина наймає вдова молебень. Доля сина-солдата залежить від цісаря, і Семениха хоче ублажнити церковною службою цю напівміфічну в її очах істоту.

У назві новели “Злодія зловили” відтворено цинізм і садизм багачки Фенчучки, її чоловіка, сусідів і всього села. За те, що голодний хлопчик ссав молоко від корови, він піддається жорстокій карі. У фізичній і моральній екзекуції беруть участь всі.

Новела викликає співчуття до слабшого, утверджує справедливі, гідні людини моральні уявлення, викриває антилюдяність, породжену користолюбством і егоїзмом.

Жертвою тодішніх законів стала Петриха, героїня новели “Інвалідка”. Черемшина втілив у її портретну характеристику всі ознаки вроди, які часто фігурують у народних піснях. Художній портрет жінки відзначається скульптурною точністю, яскраво вираженим акцентуванням кількох деталей. Одна з них групує навколо себе інші, прикрашаючи їх. Такою деталлю є молодість героїні. Автор навмисне акцентує увагу на здоров’ї молодиці, спростовуючи тим самим її “інвалідність”. Петришина фізична сила і краса виступають живими доказами справедливості скарги її в суді.

Цікавою є назва новели “Грушка”. Сценою обряду “грушки” – забави молоді коло покійної Ілашки Марко Черемшина підкреслює, що холод смертельного смутку невічний. “Уклякали коло тіла, відшіптували молитви, а потому борзо смуток скидали і в хоромах гралися жмурка та лопатки” [4, 50]. Деталі і символи “Грушки”, його композиційна форма вказують на ритуальний характер. Як відомо, весь обряд пронизує присутність якоїсь жахливої таїни, що зв’язана з порушенням основ космічного світопорядку. Йому властива екстремальність умов, у яких діють і Черемшинині герої, почуття тривоги, відчаю тощо. Власне, обрядове дійство повинно їх зняти, усунути небезпеку життю і світові, тобто воно є засобом оновлення і оживлення.

Розпач і сум у хаті – радість і забава в сінях. Смерть терновим вінком накрила Ілашку, а шлюбна троянда заквітчує вічну нитку життя молодих.

Контрастною побудовою новели письменник показав силу життя, його перемогу над смертю. Трембітар сумно повідомляв про смерть, а в перервах, усміхаючись, повторював цікаву новину: “Василина піде за Федя,

Гафія за Михяла, а Докія за Гната. Так випало на Ілашчиній грушці, так сповнитися має”…[4, 51]. У філософському плані розв’язується новелістом проблема вічного контрасту: темряви і світла, хвилинного і незмінного, трагічного і життєствердного.

Щоб осмислити глибину цієї назви, необхідно побачити її особливості, зумовлені авторською концепцією і авторським світобаченням зв’язку з психологічним тлом новели, її ідейно-художньою структурою.

У новелі “Зведениця” всі художні засоби спрямовані на розкриття внутрішнього світу збезчещеної дівчини, перейнятої несвітським болем, страхом, соромом, жалем. В основу покладено конфлікт між дійсністю і покаліченим нею материнством. Ситуація вкрай напружена і драматична, відбито складну діалектику людської душі, афективну психіку героїні.

Не менш цікавою є назва новели “Йордан”. Йордан – одне з найбільших християнських свят, коли зі свяченою водою у дім приходить мир, злагода, щастя. А який мир у йорданський свят-вечір приніс із собою в бабину господу російський “кашкетник”, дізнаємося із тексту. Гарячкові думки й трагічні передчуття терзають зболілу душу селянки. З чорних кутів рідної хати на неї чигає самотність: чоловіка повісили сама не знає й хто – чи жиди, чи вояки, “двох синів, гей дві овці, цісар на таліяна погнав, тай там їх убили”, донька Єленка в наймах покриткою стала, а тут ще “добрий сусід”, щоб звести особисті рахунки, в гості “кашкетника нараїв”. Добрий гість, нічого сказати, маржинку забрав, оті гроші, що “вишкірились в скрині”, які баба на похорон тримала, теж у його кишеню поплили. Але й цього мало – йому потрібне ще її життя.

Висновки. Таким чином, заголовок відіграє важливу роль у художній структурі тексту. Це своєрідний центр, в якому зібрані простори художнього твору в єдиний смисловий вузол, це специфічна автономна структура з компонентами часопростору, метафоричною універсальністю алюзій, що розширює асоціативне поле твору, з'єднує його зі світовою культурою.

Між назвою і самим твором існує прямий і зворотній зв’язок. Зв’язки між нею і всією оповіддю стають організаційним принципом сюжетотворення.

Роль назви як першого знаку художнього твору, який вміщений в стисненій формі в основну його ідею, надзвичайно вагома.

Уважне спостереження над різноманітністю номінативних алюзій у прозі Марка Черемшини допомагає зрозуміти непростий процес творення, а також дає можливість вивчити інші види алюзій як у художній прозі, так і в публіцистиці, епістолярії митця.

ЛІТЕРАТУРА

1. Балухатый С.Д. Вопросы поэтики / С. Балухатый. – Л.: Из-во ЛГУ, 1990. – 320 с.
2. Гнідан О. Д. Марко Черемшина: Нарис життя і творчості / О. Гнідан. – К.: Дніпро, 1985. – 167 с.
3. Ігнатенко М. Алюзія в словесній творчості Тараса Шевченка / М.Ігнатенко // Дивослово. – 1999. – № 2. – С. 3 –7.
4. Марко Черемшина. Новели. Посвяти Василеві Стефанику. Ранні твори. Переклади. Літературно-критичні виступи. Спогади. Автобіографія. Листи / Марко Черемшина. – К.: Наук. думка, 1987. – 448 с.
5. Музичка А. Марко Черемшина (Іван Семанюк) / А. Музичка. – Одеса: ДВУ. – 1928. – 280 с.
6. Пронин В. В. Заглавил суть / В. В. Пронин // Литературная учеба. – 1987. – №3. – С. 202 – 209 .

Євген НАХЛІК

МОВНІ ЗАСОБИ СМІХОВОЇ КУЛЬТУРИ В «ЕНЕЇДІ» ІВАНА КОТЛЯРЕВСЬКОГО

Осмисливши, систематизувавши та узагальнивши спостереження і висновки попередніх дослідників, автор розкриває художню майстерність Івана Котляревського в «Енеїді» на мовних засобах його сміхової культури (в царині переважно лексики і фразеології, з використанням порівнянь, синонімів та епітетів).

Ключові слова: мовний комізм, лексика, деформація слів, українська народна фразеологія, синоніміка, епітет, ампліфікація, християнські сакралізми.

Осмыслив, систематизировав и обобщив наблюдения и выводы предыдущих исследователей, автор раскрывает художественное мастерство Ивана Котляревского в «Энеиде» на языковых средствах его смеховой культуры (преимущественно в сфере лексики и фразеологии, с использованием сравнений, синонимов и эпитетов).

Ключевые слова: языковой комизм, лексика, деформация слов, украинская народная фразеология, синонимика, эпитет, амплификация, христианские сакрализмы.

Comprehending, systematizing and generalizing observations and conclusions of previous researchers the